

АНАЛІЗ ФАКТОРІВ ВПЛИВУ НА РІВЕНЬ ЗАБОРГОВАНOSTI МОЛОКО- ТА М'ЯСОПЕРЕРОБНИХ ПІДПРИЄМСТВ

Досліджено фактори, що визначають рівень заборгованості молоко- та м'ясопереробних підприємств Житомирської області. Виявлено залежність між впливом різних факторів на структуру заборгованості та платоспроможність досліджуваних підприємств. Доведено, що найвищі резерви підвищення платоспроможності молоко- і м'ясопереробних підприємств закладено в обсягах та прибутковості їх оборотних активів.

Постановка проблеми

На сучасному етапі ринкових відносин особливого загострення набуває проблема зростання заборгованості за товарними операціями між суб'єктами господарювання. Зниження платоспроможного попиту на продукцію та зростання конкуренції призводить до зростання дебіторської заборгованості. При цьому, дебіторська заборгованість складає найбільшу частину оборотних активів, що призводить до значного відволікання коштів з матеріальної сфери у фінансову та порушення механізму обігу капіталу. Переробні підприємства відчувають гостру нестачу обігових коштів, яку компенсують за рахунок залучення позикового капіталу. Утворення дебіторської заборгованості спричиняють численні зовнішні та внутрішні фактори, що негативно впливають на загальний рівень заборгованості між підприємствами, їх платоспроможність та фінансову стійкість.

Аналіз останніх досліджень і публікацій

Грунтовні дослідження причин виникнення заборгованості на вітчизняних підприємствах, проблеми, методи та інструменти управління заборгованістю висвітлені у публікаціях багатьох вітчизняних і зарубіжних вчених, таких, як А. Поддєрьогіна [9], Є. Брігхема, І. Бланка [1], Ю. Цаль-Цалка, С. Бондаренко [2], О. Попазова [10], Г. Крамаренко, В. Баліцької, О. Стоянова, М. Білик, В. Прокопенко, О. Муравського та ін. Класифікацію факторів, що впливають на загальний рівень дебіторської заборгованості, висвітлюють у своїх публікаціях такі вчені, як Т. Ковальчук [6], Є. Іванов [5], Т. Момот, Г. Колпакова, О. Щукін, М. Заюкова та інші. Вплив окремих макроекономічних факторів на рівень дебіторської заборгованості детально досліджуються В. Белозерцевим [3] та ін.

Водночас, незважаючи на цінність проведених досліджень, питання визначення міри впливу як сукупності, так і окремих факторів на рівень загальної заборгованості підприємств молоко- та м'ясопереробної галузі висвітлено недостатньо, що і зумовило необхідність проведення даного дослідження.

Метою дослідження є визначення факторів, які впливають на розмір і якість дебіторської заборгованості підприємств і виявлення їх впливу на рівень загальної заборгованості та платоспроможності досліджуваних підприємств Житомирської області.

Об'єкт та методика досліджень

Об'єктом дослідження обрано процес управління загальною заборгованістю молоко- та м'ясопереробних підприємств Житомирської області. При проведенні дослідження використовувалися такі методи: абстрактно-логічний (для теоретичних узагальнень і формулювання висновків); економіко-статистичний, зокрема, його прийоми: *порівняння* (зіставлення фактичних даних звітного року з даними за попередні роки), *групування* (для виявлення причинно-наслідкових взаємозв'язків між ознаками за вибіркою підприємств), *рядів динаміки* (для виявлення тенденцій розвитку досліджуваних явищ, встановлення причин зміни окремих їх параметрів), *кореляційно-регресійного аналізу* (для оцінки впливу факторів на рівень заборгованості підприємств). Інформаційну базу дослідження склали матеріали фінансової звітності молоко і м'ясопереробних підприємств та фахові публікації за тематикою дослідження.

Результати досліджень

В умовах нестабільності української економіки кожне підприємство, яке займається переробкою та реалізацією продукції, уже зіткнулося з явищем тотальних неплатежів: коли оплата за поставлені товари чи надані послуги затримується, проводиться в неповному обсязі або не здійснюється взагалі у зв'язку з посиланням боржника на його скрутне фінансове становище [12, с.19]. Розглядаючи причини виникнення заборгованості підприємств на державному рівні, традиційно вважається, що борги спричинені дією внутрішніх закономірностей нагромадження капіталу на мікрорівні (в масштабі окремих підприємств) і на макрорівні (у межах національної та світової економіки [9, с.157]. Отже, утворення заборгованості обумовлюють *зовнішні* та *внутрішні* фактори.

Рис. 1. Фактори впливу на рівень заборгованості

Джерело: власні дослідження.

Зовнішні фактори не залежать від діяльності підприємства і обмежити їх вплив неможливо, підприємство може лише пристосуватися до нього. На протигагу зовнішнім факторам, вплив внутрішніх факторів може коригуватися у процесі прийняття управлінських рішень. Тобто внутрішні можливості підприємства використовуються таким чином, щоб ефективно задіяти зовнішні фактори. Крім зовнішніх та внутрішніх факторів, окремі автори виділяють ще одну велику групу факторів – *галузеві* фактори. Ми погоджуємося з даною думкою, оскільки галузеві фактори можуть бути як зовнішніми, так і внутрішніми (рис. 1.).

Дослідження *зовнішніх* факторів та аналіз специфіки діяльності молоко- та м'ясопереробних підприємств дозволило поділити дані фактори на три великі групи: макроекономічні, соціальні і політичні. До них відносять загальний стан економіки та розрахунків у країні, ефективність грошово-кредитної політики НБУ, ринкову кон'юнктуру, інфляційні процеси, нормативно-правове поле держави, умови експорту і імпорту готової продукції й сировини, платоспроможність населення, рівень розвитку науки і техніки, тощо.

Крім названих факторів, Т. Ковальчук у своїй публікації відносить до зовнішніх факторів «економічні умови», які деталізує як платоспроможність покупців, термін кредитування конкурентів, умови одержання комерційного кредиту [6, с. 43].

Серед *внутрішніх* факторів впливу слід виділити кількісні і якісні. Основним якісним фактором впливу на процеси заборгованості ми вважаємо людський фактор. Загальний рівень заборгованості та фінансової стійкості підприємства

знаходиться у прямо пропорційній залежності від того, наскільки професійні дії персоналу, продумана кредитна та фінансова політика підприємства. У кількісному вираженні даний фактор визначається рівнем рентабельності оборотних активів.

Кількісні внутрішні фактори поділяються на прямі і непрямі [5, с.3]. Прямі спричиняють безпосередній вплив на розмір заборгованості. Це такі фактори, як : обсяг реалізації продукції, середній період інкасації дебіторської заборгованості та швидкість обертання інвестованих у неї засобів; загальна динаміка заборгованості на підприємстві; сума ефекту, отриманого від інвестування засобів у заборгованість; виваженість кредитної політики підприємства та ін.

Під впливом внутрішніх факторів на підприємстві формується один із трьох типів кредитної політики стосовно покупців продукції: консервативна, помірна та агресивна. В даному контексті О. Бондаренко виділяє чинники, які впливають на вибір умов кредитування підприємством своїх покупців: термін придатності продукції та сезонність товару; бажані обсяги продажу, які залежать від платоспроможності покупців; особливості цінової політики та величина партій товару, які закупаються; попит на продукцію та розширення ринків збуту [2, с.17].

Непрямі кількісні внутрішні фактори не спричиняють миттєвого впливу на рівень заборгованості, але створюють передумови для її змін у майбутньому. Основним таким фактором вважаємо правильно сплановану систему кредитних умов, яка диференційована для окремих клієнтів, з обов'язковим врахуванням галузевої складової. Крім названих факторів, І. Бланк до непрямих кількісних факторів відносить також коефіцієнт фінансового лівериджу та рівень концентрації власного капіталу. При цьому мається на увазі, що при збільшенні обсягів реалізації продукції збільшується загальний рівень дебіторської заборгованості і залученого капіталу; підвищується рівень ділової репутації та менеджменту підприємства [1, с.145]. Ми вважаємо за доцільне віднести до даної групи факторів також співвідношення дебіторської і кредиторської заборгованостей, адже, для забезпечення фінансової стабільності підприємства, його загальна заборгованість має бути зрівноваженою.

До *галузевих* факторів молоко- і м'ясопереробних підприємств науковці відносять: відсутність якісної сировинної бази, необхідність заміни обладнання на більш сучасне та прогресивне, сезонність виробництва та попиту на продукцію, низький рівень інвестування у промисловість переробної галузі, значні обсяги виробництва продукції на основі давальницької сировини [4, с.77]. На нашу думку, до даної групи факторів доцільно також віднести також короткий термін реалізації готової продукції даних підприємств. Адже, саме цей фактор чинить прямиий вплив на кредитну політику та обсяги заборгованості молоко- і м'ясопереробних підприємств. В даному контексті М. Хорунжий також зазначає, що серед фінансових важелів, які мають суттєвий вплив на формування

ринкового середовища в аграрному секторі АПК та ефективне функціонування переробних підприємств, можна виділити кредитне забезпечення, оподаткування, страховий захист і державну підтримку товаровиробників. Автор підкреслює, що саме ці фактори і саме в такій послідовності після цінового паритету забезпечують нормальне функціонування господарських структур в ринкових умовах [11, с. 353].

З метою аналізу факторів, що впливають на якість загальної заборгованості підприємств молоко- та м'ясопереробної галузі Житомирської області, за допомогою методу кореляційно-регресійного аналізу [7, с. 225] було досліджено рівень їх платоспроможності. У ході дослідження коефіцієнт платоспроможності розглядався у якості результативного показника, а прямі і непрямі кількісні внутрішні фактори – у якості незалежних змінних.

Таблиця 1. Розкладання загального обсягу варіації платоспроможності досліджуваних підприємств за виділеними факторами

Показник (фактор)	Парний коефіцієнт кореляції	Бета-коефіцієнт	Обсяг впливу кожного фактора, %	Частка впливу кожного фактора, %
x_i	r_{yxi}	β_i	$\frac{r_{yxi}}{\beta_i} * 100\%$	$r_{yxi} \beta_i / R^2$
1. Швидкість обороту кредиторської заборгованості, днів	0,1815	0,0913	1,7	4,8
2. Частка оборотних активів, вилучена у дебіторську заборгованість, %	0,2882	0,2890	8,3	20,5
3. Співвідношення кредиторської і дебіторської заборгованості	-0,2170	0,2517	-5,5	-13,5
4. Концентрація залученого капіталу у загальному авансованому капіталі підприємства	-0,2625	0,1737	-4,6	-11,2
5. Забезпеченість оборотних активів робочим капіталом, грн	0,2946	0,0571	1,7	4,1
6. Рентабельність оборотних активів, %	0,5867	0,5401	31,7	78,2
7. Відсоток автономії підприємства від зовнішніх джерел фінансування, %	0,3065	0,2376	7,3	17,9
Разом	x	x	40,6	100,0

Джерело: розраховано за даними Головного управління статистики в Житомирській області [8].

Кореляційно-регресійний аналіз був проведений у декілька етапів. На етапі визначення найбільш значущих факторів уся їх сукупність була поділена на декілька підгруп, в кожному з яких входили показники, близькі за змістом один до одного, далі методом взаємовиключення було обрано лише найбільш значущі.

Оскільки у модель включено показники різні за змістом, то співставність та істотна залежність між обраними факторами і загальною платоспроможністю досліджуваних підприємств відображено коефіцієнтами еластичності та бета-коефіцієнтами.

Способом розкладання загального обсягу варіації платоспроможності досліджуваних підприємств за результатами кореляційно-регресійного аналізу (табл. 1), виявлено основні причинно-наслідкові зв'язки між загальною платоспроможністю та якістю управління заборгованістю підприємств, яка виражена низкою показників: коефіцієнт оборотності кредиторської заборгованості (x_1); коефіцієнт відволікання оборотних активів (x_2); співвідношення кредиторської і дебіторської заборгованості (x_3); коефіцієнт концентрації залученого капіталу (x_4); коефіцієнт забезпеченості оборотних активів робочим капіталом (x_5); рентабельність оборотних активів (x_6); коефіцієнт автономії (x_7).

За результатами аналізу отримано дескриптивну модель

$$Y = -10,2915 + 0,0215 x_1 + 11,0804 x_2 + 0,5792 x_3 + 4,3025 x_4 + 0,4243 x_5 + 6,6554 x_6 + 6,6481 x_7.$$

На основі даної моделі ми прийшли до висновку, що найбільші резерви підвищення платоспроможності підприємств закладено у прибутковості (рентабельності) ($\beta_6 = 0,5401$) та обсягу (коефіцієнт відволікання) ($\beta_2 = 0,2890$) оборотних активів. Також значний вплив здійснює співвідношення кредиторської та дебіторської заборгованості ($\beta_3 = 0,2517$) та величина власного капіталу підприємства ($\beta_7 = 0,2376$), дещо меншою мірою впливають оборотність кредиторської заборгованості ($\beta_1 = 0,913$), концентрація залученого капіталу ($\beta_4 = 0,1737$) та забезпеченість оборотних активів робочим капіталом ($\beta_5 = 0,0571$).

З метою окреслення інструментів підвищення ефективності управління заборгованістю здійснено трифакторний мультиплікативний аналіз на основі показника співвідношення дебіторської та кредиторської заборгованостей (табл. 2), який розраховано як добуток коефіцієнта концентрації залученого капіталу, капіталомісткості та коефіцієнта оборотності дебіторської заборгованості.

Таблиця 2. **Визначальні фактори ефективного управління загальною заборгованістю переробних підприємств**

Показник (фактор)	У середньому по 1 групою вибірки	У середньому за 3 групою вибірки	У середньому за вибіркою	Абсолютне відхилення від середнього за вибіркою (+,-)	
				середнього по 1 групі	середнього за 3 групою
Співвідношення кредиторської та дебіторської заборгованості	1,9866	0,4067	1,2104	-0,7762	0,8037
Коефіцієнт концентрації залученого капіталу	0,8442	0,1671	0,4961	-0,3481	0,3290
Капіталомісткість	0,4117	0,5193	0,4945	0,0828	-0,0248
Коефіцієнт оборотності дебіторської заборгованості	5,7147	4,6852	4,9343	-0,7804	0,2491

Джерело: власні дослідження.

Даний показник дав змогу встановити абсолютні відхилення середніх значень за вибіркою від середніх серед кращих та, окремо, гірших господарств і виявити резерви зрівноваження обсягів дебіторської та кредиторської заборгованостей. За результатами аналізу встановлено, що найбільші резерви закладено у ступені концентрації залученого капіталу (32 коефіцієнтних пункти, порівняно з 3 групою досліджуваних підприємств), та прискоренні оборотності дебіторської заборгованості (25 коефіцієнтних пунктів). Такий підхід забезпечив достовірність виявлених резервів підвищення ефективності управління загальною заборгованістю переробних підприємств.

Висновки

Отже, на рівень загальної заборгованості підприємств впливають три групи факторів: зовнішні, внутрішні та галузеві. Серед внутрішніх факторів за вибіркою молоко- і м'ясопереробних підприємств Житомирської області найбільший вплив на рівень їх заборгованості здійснюють такі фактори, як: ступінь концентрації залученого капіталу та оборотність дебіторської заборгованості. Найбільші резерви підвищення платоспроможності досліджуваних підприємств закладено у обсягах та прибутковості їх оборотних активів. Тобто процес управління загальною заборгованістю підприємств має базуватися на комплексній системі заходів, інструментів та важелів впливу з

урахуванням сукупності факторів, які діють на підприємство у процесі його господарської діяльності.

Перспективи подальших досліджень

Подальші дослідження будуть спрямовані на виявлення та аналіз інших інструментів управління заборгованістю з метою її оптимізації та контролю за своєчасністю погашення.

Література

-
1. Бланк И.А. Финансовый менеджмент: учебный курс / И.А. Бланк. – К.: Ника-Центр : Эльга, 2001. – 528 с.
 2. Бондаренко О.С. Методика управління портфелем дебіторської заборгованості / О.С.Бондаренко // Актуальні проблеми економіки. – 2006. – № 4. – С. 17–22.
 3. Белозерцев В.С. Аналіз впливу макроекономічних факторів на дебіторську заборгованість та взаєморозрахунки між підприємствами / В.С. Белозерцев // Вісник Дніпропетровського університету. Серія «Економіка». – 2011. Вип. 5 (2). – С. 170–178.
 4. Заюкова М.С. Фінансовий механізм забезпечення розвитку переробних підприємств / М.С. Заюкова // Економіка АПК. – 2010. – № 9. – С. 77–81.
 5. Іванов Є.О. Класифікація факторів, що впливають на загальний рівень дебіторської заборгованості підприємства [Електронний ресурс] / Є.О. Іванов. – Регламент доступу: <http://www.rbu.gov.ua>
 6. Ковальчук Т.М. Оперативний аналіз поточної дебіторської заборгованості в управлінні активами / Т.М. Ковальчук // Економіка АПК. – 2000. – №11. – С. 43 – 48.
 7. Мармоза А.Т. Практикум із статистики /А.Т. Мармоза. – К.: Кондор, 2005. – 512 с.
 8. Матеріали фінансової звітності молоко- та м'ясопереробних підприємств Житомирської області.
 9. Поддєрьогін А.М. Фінансовий менеджмент: навч.-метод. посібник для самост. вивч. дисц. / А.М.Поддєрьогін, Л.Д. Буряк, Н.Ю. Калач [та ін]. – К.: КНЕУ, 2001. – 294 с.
 10. Попазова О.В. Тенденції змін дебіторської та кредиторської заборгованостей на сільськогосподарських підприємствах України / О.В. Попазова // Агросвіт. – 2008. – № 7. – С.40–44.
 11. Хорунжий М.Й. Організація агропромислового комплексу: навч.-метод. посіб. для самост. вивч. дисц. / М.Й. Хорунжий. – К.: КНЕУ, 2005. – 292 с.
 12. Шенк О. Як забезпечити виконання зобов'язань через кризу неплатежів / О. Шенк // Все про бухгалтерський облік. – 2009. –№ 5. С. – 19–24.
-